

Purjesz Zsigmond.*

Jancsó Miklós prof.-tól.

«Volt, hol nem volt, régen, nagy meseországban
Egy szegény királyfi, elindult magában
Keresni a forrást, melynek vize éltet
S a ki megízlelte, haláltól sem félhet.»

Talán így kezdhethetném Purjesz. élettörténetének megírását, olyan meseszerű az, hogy a szentesi szerény kereskedőnek 11 gyermeke közül a legkisebb fiu hogyan lesz európai hírű tudóssá, tanítványai által bálványozott tanárrá, nagyszerű orvossá és gazdag emberré. De nem kezdem mégse így élete történetét, mert az nem volt mese, neki nem kellett sárkányokkal viaskodni, sem hegyeket egy nap alatt elhordania, tengert se kellett egy éjszaka kimernie; a szerencse már korán ölébe vette, tenyerén hordozta, óriások és törpék mindenkor, mindenben megsegítették és nagyon hamar megílelte a forrást, «melynek vize éltet».

Jellemrajzot lehet írni Purjeszről, a melyből meg-

* Purjesz Zsigmond halálával e lap szerkesztőségére az a feladat hármlott, hogy hazai orvostudományunk történetében e kiváló férfit helyét megjelölje. Azon részével, mely a kiváló orvost, a ritka derék embert illette, meg tudott felelni, de ugyanekkor mélyen átérezte, hogy nem eléggé illetékes annak válaszására, mint vált e törekeny testbe óltott ragyogó elme Transsylvania protomédicusává. Úgy vélte helyesnek, hogy erre legkiválóbb tanítványa és tanszékén utóda Jancsó professzor a legghivatottabb. Kérésünket gyorsan követte a tett. A közlést a háborús viszonyok késleltették.

tanulja mindenki, hogy milyennek kell lennie a nagy tudósnek, a jó tanárnak, az igazi orvosnak, a jó barát-nak és családapának, de élettörténetet nem. Alig is tudja valaki, hogy mi volt életének története azelőtt, mielőtt először Kolozsvárra került.

Úgy állott ő itten mindnyájunk képzeletében, mint a nagy gyümölcsfa, vagy a tiszta vizü erdei forrás.

A terebélyes gyümölcsfa minden évben kitárta tanitása himes virágait s tanítványai, mint méhek, szívták azokból a tudós édes mézet; minden évben meghozta tudománya haladásának dus gyümölcsseit, a melyekből ezer és ezer beteg nyert enyhülést és gyógyulást.

És a ki nem mézet gyűjteni jött hozzá, sem gyümölcsétől gyógyulást nyerni nem kereste fel, az is örömmel gondolt vissza arra az órára, a mely ág hűs árnyékában megpihent és lombja halk beszédét hallgatá.

Története van a méhnek, mely a töle gyűjtött virágporthól házat épített magának, mézével ivadékot nevelt és számos embernek hozott hasznót; van a betegnek is, a ki evett gyümölcséből, és attól felüdült, és meggyógyult — de nincs a fának. Az ott állott mindnyájunk emlékezete óta, minden évben újra kitárta virágait, minden évben megtermé dus gyümölcsseit; hogyan szökött csirába? ki plántálta ide? alig tud arról valaki.

Dus vizü erdei forrás volt ő, kristálytisza vize anynyinak ojtá szomját, ki tudásra szomjasan kereste fel őt; hűs habja anynyinak hűsítő lázas ajkát és adott enyhülést, gyógyulást, a kik betegen hozzá vándoroltak.

És a ki sem szomját ojtani nem jött a forráshoz, sem gyógyulást keresni, az is szívesen időzött mellette, mert vize tiszta tükréből az ég derűs kékje mosolygott rá.

Mindig ott volt ez a forrás, ezren és ezren keresték fel őt, de hogy hogyan? mikor tört napfényre? hogy ásta meg ágyát? arra nem volt kíváncsi soha, senki.

A virággal ékes, vagy gyümölcsessel tele fát, a tiszta vizü forrást pedig lefesteni lehet, de történetet írni

róluk nem! És ennek a terebélyes fának ágait nem is tépdesték soha az élet viharai, nem is csapdostak bele az ég villámai, csak futószél zugatta meg néha a lombját! És e forrás vizét nem zavarta meg soha hegyrontó földrengés, legfennebb ha elhajított kő, vagy gyermek játszó kis keze!

*
o

Purjesz gyermekkorából semmit, ifjúságából is csak töredékeket ismerünk. Nem panaszkodott róluk, nem is kérkedett velük, csak egyszer, egyszer említett egyet-mást belőlük — ha szükség volt *ilyen* orvosságra.

Szentesen született 1846-ban. Kecskeméten járt iskolába. Mikor iskoláit elvégezte, tudományszomjából üzetve neki indult gyalogszerrel Budapestnek. Az úton egy csirkéskofa megszánta a poros diákot, fölvette szekereére s 15 kr.-ért fölvitte a csirkék, libák között őt is Budapestre.

Budapesten először Munkácsi Mihállyal, a nagy festővel és id. Purjesz Zsigmonddal laktak egy szobában. Hónapokon át ebédelnek a Dunaparton, vett almát — mert ott olcsóbb volt — egy darab kenyérrel, többre nem telik a szakácsnék irni-olvasni tanításából. Jobb nap csak akkor virradt a diákszobára, a mikor Szentestről, szüleitől csomag érkezik. Ám akkor folyik a vidám lakmározás s száll a füst a hazulról küldött dohányból és megindulnak a diáktréfák is. Ilyenkor a jövő is fényesebb színekkel csillan meg előttük, bár tudja már magában Purjesz, hogy Munkácsiból legfeljebb ha szobafestő válik, Munkácsi is sejti lakótársáról, hogy felcseréségig legfennebb ha fölviszi. De telik, mulik az idő s a szegény diáknak lám az Isten hogy fölvitte a dolgát! nevelő lesz a Herczog családnál.

Itt már jó dolga van a komoly, jó modorú diáknak, a kit úgy a család, mint a vagyonos rokonság is igen megkedvel és a dunaparti ebédek feledésbe tűnnek, hogy néha-néha eszébe jussanak, a mikor egyik-másik gyakornok elégedetlen a kórházi ételmezésével. A nevelés

csak részben sikerül: az egyik fiúból szobatudós, a másiktól festő lesz; de a családdal és a rokonsággal megmarad a jó barátság, összeköttetés egész haláláig.

Alig szerzi meg az 1870-ben az orvosdoktori, 1871-ben a sebész doktori és szülésmesteri oklevelét Purjesz, szülőföldjére szólitja őt a kötelességtudás: az 1873-iki cholera dühöngése. Itt szerzi meg azokat a nagyértékű tapasztalatokat, a melyeknek húsz év múlva Kolozsvárt cholerabiztosi minőségében városunk oly nagy hasznát veszi és melyeket oly klasszikusan ír meg az «Orvosképzés» I-ső évfolyamában. De a cholera elmulik és a falusi orvosság nem nagyon tetszik meg a nagyobbra törő fiatal orvosnak. De egyéb ok is van, ne tagadjuk el: bár kidoboltatja, hogy minden beteghez elmegy, hívják éjjel, vagy nappal, de a hol a kutyák nincsenek megkötve, oda be nem megyen, mégis sok a kutya szabadon Szentesen.

Legközelebb már Kolozsvárt látjuk Genersich Antal kórboncz-tani intézetében, mint tanársegédet. Itt rövid ideig van, mert a Machrik-Béla belgyógyászati klinikájára megy át gyakornoknak. Kolozsvárt írja meg első közleményét: «A kénsavas rézéleg és terpentinolaj, mint gyógyszer, a heveny villanymérgezésnél.»

Még egy évig sincsen azonban Kolozsvárt s már ismét Pestre megy föl Wagner János belgyógyászati klinikájára második tanársegédnek. És jönnek ismét a komoly munka évei. Tanára Wagner János megtestesülése az orvosi őszinteségnek; nyiltan bevallója annak, a mit nem tudunk, a mit non possumus. Az első tanársegéd Újfalusi, később a debreczeni országos kórház igazgatója, jól képzett orvos, kitűnő előadó és tanító, valódi tanárnak született ember. Csak úgy omlanak délutáni visiteire a hallgatók. Csakhogy nagyon pessimistikus világnézetű ő is. A gyakornokok Lechner Károly és Ángyán Béla. Ebbe a környezetbe nagyon beillik Purjesz s igen jól is találja ott magát. Komolyan nekilát a tanulásnak, dolgozásnak és sűrűn jelennek meg dol-

gozatai: «Adatok a jaborandi hatásmódjának és gyógyértékének ismeretéhez», «A sajtos veselőbról», «A szénporos tüdőbántalomról», «Adatok a cukros húgyár gyógytanához», «A heveny buboról». Ezekből a legtöbb németül is megjelenik.

Másrészt az Orvosegyesületben elhangzó hozzászólásai és vitatkozásai Purjesznek mutatják az éles eszű, gyors fölfogású és észjárású vitatkozót; a melylyel ugyanezen orvosegyletben a «Serumtherapia kritikája» czimen tartott előadása alkalmával kifejlődő vitában, több, mint husz év múlva, orvostársait annyira elragadta.

Sőt már 1874-ben egy diagnostika-t is ír, a melynek megírására az ad okot, hogy egyik nővére megy férjhez és valamivel ő is szeretne hozzájárulni az új pár háztartásához — de nincsen mivel! A diagnostika tiszteletdíjából, 75 frt.-ból fejős tehenet vesz az új párnak.

E komoly, pessimista jellemű klinikai személyzet jól megérti egymást s jó barátságot tart fenn. Ám a leg-sötétebb pessimismus is földérül egy-egy debreczeni kolbász küldeményre, a mely Újfalusihoz gyakran beköszönt és ilyenkor a tanársegédi lakás hangos lesz a vendégektől: Hőgyes Endre, Antal Géza, Purjesz, Lechner Károly, Ángyán Béla, Miskolczi érkeznek meg. És előkerülnek a zeneszerszámok, a «zeneestély» kezdetét veszi. De panasz tétetik a zaj miatt a fölöttük levő Korányi-féle klinikáról. Mit van tenni? a zene elhallgat és elé kerül a csöndes — ferbli.

Kétszer súlyos betegségen esik át itten Purjesz. Egyik alkalommal typhust áll ki, másik alkalommal febris exanthematicust. Nagy haszon származott ebből, az exanthematikusnak önmagán szerzett ismeretéből; mert a mikor e világháború elején Aradon a katonai kórházban morbilliszerű, de nagy halálozással járó, járványos betegség lépett fel, a melylyel megküzdeni nem tudtak, sőt melyet biztosan fölismerni sem voltak képesek; a segítségül hívott Purjesz mondja meg, hogy exanthematikus járvánnyal állanak szemben.

Nemsokára a tanári kar a komoly munkásságot honorálja és Purjesz 1876-ban elnyeri a magántanári képesítést. «A légzési mozgások befolyása a bázis és gyomorban levő kutasz levegőjére» czimen tartott próba-előadásával foglalja el a magántanári széket. A Purjesz magántanár nevét most már mind többen és többen kezdik megismerni Budapesten s kezd consiliariusi praxisa szépen izmosodni.

A magántanár tudományos dolgozása önállóbb, mélyebben járó kezd lenni: «A ható anyagok kölcsönös antagonismusáról» szóló, igazán értékes és classikus dolgozata, az alkaloida-mérgezések dinamikus ellen-mérgekkel való gyógykezelésének alapját veti meg.

De hát talán a tavasz ki fog esni a Purjesz életéből? Nem. Egy gyönyörű szép leány indul el Szentesről, Purjesz szülővárosából Budapestre, hogy édesanyjának glaucoma-operációjánál segítségére legyen. A nagy városban vezetjük a szülővárosából már régen elkerült, nem is ismerős Purjesz lesz. Az operatio megtörténik, Purjesz a beteget gyakran meglátogatja — de nem a beteg kedvéért egészen! És König Paula úgy megy már haza Szentesre, hogy közös megállapodás szerint Purjeszhez megy férjhez, mihelyt biztos állása legyen.

És most már hát biztos állás után kell néznie! Pályázik Budapesten egyik kórházhoz primariusnak. Beadott pályázatát és benne okmányait úgy köti át, hogy a kötelekre furfangos bogot vet. Mire jó az? Majd kitérnek. A kért állást nem kapja meg. Pályázata és benne az okmányok visszaérkeznek a kezéhez — a köteleken akkor is rajta a furfangos bog. Ki se nyitották a pályázatát!

Azonban meghal e közben Machik Béla, a belgyógyászat tanára Kolozsvárt s helyére pályázatot irnak ki. Kolozsvárról Büchler Ignácz, Budapestről Purjesz és Takács Endre pályáznak. Ám a pályázók között nincs a mai emberek irigy gyűlölködése, sőt megegyeznek Takácsal abban, hogy a szerencsés pályázónak a vesz-

tes átveszi a lakását Budapesten. A kolozsvári tanári kar Purjeszt candidálja első helyen, Trefort miniser azonban Purjeszt kinevezni vonakodik. Wagner exponálja magát Purjesz érdekében, barátai interpellatióval fegyegetődznek az országházban. Végre két évi halogatás után mégis kinevezi.

A kolozsvári egyetem belgyógyászati klinikája abban az időben a város közepén az «Ó-vár»-ban, ódon, sötét házban volt elhelyezve. Az épület előtti tér a város zsibvásár-teré. A klinika két szoba 24 ágygyal és egy szoba a tanterem. Vizvezeték, csatornázás nincsen. A vizet az udvarról egy kutból huzzák fel, a szennyvizet az utczaárokba öntik vagy a closetbe.

A tanteremben nem csak a tanítás folyik, hanem közvetlenül azután a gyermek — majd a felnőtt — végül a fül-, orr- és gégebeteg ambulantiája is. És ez tart reggel 7-től déli 12 óráig és a szobában annyian vannak, hogy mozdulni alig lehet. Azután később és délután a szoba két ablakánál álló két deszkaasztalkán laboratoriumi dolgozás folyik. Az ambulans betegek a sötét folyosón várnak sorukra, a míg a két erre a napra «kiirt» hallgató a szolgál, mosogató szobájában beírja őket és meg is vizsgálja előzetesen.

A «közosztály», mert a tanár a közkórházi osztályt is el kell lássa, a «bagolyvár»-ban van két szobában, mely félig omladék, meg van gerendákkal támasztva még álló része is, az emeletére deszkagarádics vezet s ott deszkapallókon megy a szobába az ember.

Fertőző betegosztály nincs, a fertőző betegek ottan fekszenek a többi beteg között; vagy ha járványszerűen lép fel valamelyik fertőző betegség, akkor a szomszédos városi fogház egy-két szobáját kérjük el a polgármestertől elkülönítőül. Itt helyeztük el aztán a variolás, scarlatinás betegeket, néha elég nagy számmal. A mikor egyszer megint fölme gyünk a polgármesterhez, hogy elkérjünk két szobát a fogdában scarlatinásoknak elkülönítésére, megjegyzi az öreg úr: «Én nem tudom

megérteni az urakat, hogy miért vannak olyan dologban azokkal a scarlábetegekkel? hiszen ha jól tudom, abban a betegségbe csak gyermekek esnek bele».

Ezekben a helyiségekben és ilyen körülmények között kezdte meg Purjesz a tanári működését és itt folytatja 18 éven át.

És ezen az igazán visszataszító kinézésű helyiségekből álló klinikán, a melynél silányabban és rosszabbul elhelyezett egy sem volt a kolozsvári egyetemi klinikák között, Purjesz olyan orvosi generatiót nevelt, a melyre méltán lehetett büszke. Mert az akkori időkben felnőtt orvosi generatio képzése úgyszólván teljesen a Purjesz munkája volt: igazi orvosképzést, igazán orvosi nevelést csupán a Purjesz klinikája végzett. Mert Purjesz nemcsak előadásokat tartott, hanem tanított is, és nemcsak tanított, hanem nevelt is és sohasem tudnám, eldönteni, hogy melyiket csodálhatta meg méltóbban az ember: sallang és póz nélküli, valóban classikus előadásait, vagy fáradhatlanul türelmes oktatási módját különösen orvosi visiték tartásánál, avagy élvezetes nevelési módszerét az ambulantiákon.

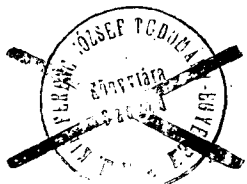
Előadásai élvezetet nyújtók voltak úgy az orvostanhallgatóknak, mint a már haladott, de a meglett doctoroknak is. Mert ő nemcsak hangoztatta, hanem mindig meg is csinálta a betegvizsgálatnál azt, hogy a beteget «a capite ad calcem» megvizsgálta és el nem kerülte a figyelmét semmi sem; így azután mindig egyes individuumot állított a hallgató elé a maga egyéni sajátosságában és nem sablont és így minden egyes betegnél le tudta kötni a hallgató figyelmét, mert kórismét, kórjoslatot és therapiát individualisálnia kellett.

Purjeszt hallgatni azért is élvezet volt, mert meglátszott rajta, hogy neki élvezet a tanítás. Mihelyt szeptemberben elkezdte a tanítást, mintha kicserélték volna: előadás közben fölélenkült, egészen föllelkesült, szemében ott látszott az a fény, a mely az igazi művészeben,

a mikor alkot, homlokán az a tűz, a mely az apostolo-
kén égett — és igazán képes volt olyan nyelven be-
szélni, hogy mindenki megértette.

Előadásainak és tanári működésének nagy tanító
értékét az adta meg, hogy megtanította hallgatóit arra,
hogy úgy a betegvizsgálatnál, mint a kórisme meg-
állapításánál és a gyógykezelésnél minden lépésről
számot adjanak és mindig, mindenre gondoljanak —
tehát orvosi logikára és orvosi gondolkodásra. És meg-
tanította őket józan kritikára is, a mi épen nagyon
fontos e korban azért volt, mert hiszen a Purjesz korára
esik az etiológiai kórisme megállapításának kibonta-
kozása és a rationalis therapia kialakulásának kezdete
és kifejlődése. Mily nagy fontossággal bírt hát épen
ebben a korban az, hogy az az orvostanhallgató a klini-
kákön eltöltött két éve alatt megtanuljon önállóan gon-
dolkozni, mérlegelni és bíráltni. É ő nevelt tanítvá-
nyaiból e két év alatt a betegágy mellett tényleg meg-
állani tudó, logikusan gondolkozó betegészlelőket és
orvosi ténykedésükben kellő kritikával bíró és cselekvő
valódi orvosokat.

És megtanította tanítványait arra is, hogy ne csak
betegségeket tanuljanak ösmerni és kezelni, hanem ös-
merjék és gyógyítsák a beteg, a szenvedő embert egé-
szében; gyógyítsák és kezeljék annak testét és lelkét
egyaránt és törekedjenek arra testestől-lelkestől. Soha
se mulasztotta el — mondja maga is búcsubeszédé-
ben — annak hangsúlyozását, hogy ezt a czélt csak
úgy érhetik el, ha a folyton haladó tudományuknak
minden eszközét, minden tényezőjét és hatányát ösme,
rik és birják és állandó tovább tanulással tökéletesítik,
kiegészítik. De soha sem mulasztotta el annak hang-
súlyozását sem, hogy minden ösmeretek csak hiányos
töredékek maradnak, melyekkel az orvos magasztos
hivatásának megfelelni nem fognak, ha működésük
nincs igazi, humanus felebaráti szeretettől áthatott
érzéssel párosulva, melyre a szenvedő ember, legyen

az bármily magas, vagy bármily alacsony rangu, oly nagy mértékben reá szorult.

És ebben a tanításban klinikája mindig előljárt, úgy a diagnostika, mint a therapia terén. De példát statuált arra is, hogyan kell a beteg emberrel szemben viselkedni és az ő klinikáján tudta az a szegény favágó, hogy olyan orvosok kezében van, a kik benne nemcsak a tüdőgyuladással beteget látják, hanem azt is, hogy az ő egészségét visszaadni, az ő életét megmenteni fontosabb dolog, mint akármelyik nagy urét; mert hat gyermekének nincsen betevő falatjuk, a míg apjuk beteg és neki az egészsége mindene.

A Purjesz klinikája azért is nagyjelentőségű volt abban a korban, mert a kolozsvári klinikák között az egyetlen volt, a hol a tanítvánnyal attól a naptól kezdve, hogy az illető oda fölkerült, foglalkoztak tanították, utasították, a mit, végzett, azt számon kérték tőle, ellenőrizték — egyszerűen nevelték. A tanításnak és betegészlelésnek olyan rendszere volt itt megállapítva, hogy a kezdő hallgatót tanította a haladott, a haladott hallgatót a gyakornok, a gyakornokot tanársegéd és a tanársegédet a tanár — mindenik tanult és tanított egyaránt. És okosan megcsinált szervezet működött surlódások nélkül; mindenik végezte igyekezettel, kedvvel a dolgát, mert így látta a tanárától. És Purjesz ő maga járt elől mindig példaadással, tanulásban épűgy, mint tanításban, pontosságban épűgy, mint kitartásban s a tanításnak azt a legnehezebb módszerét választotta, mely a követendő példa statualásában rejlik. A mikor nyugalomba vonult, egész megkönnyebbüléssel mondotta, hogy, aznap először nem gyujtott el egy gyujtót sem reggel, hogy megnézzé az óráját, nehogy elkéssék a klinikáról. Több mint negyven évig gyujtott el minden reggel akár tizenkét gyujtót is, hogy megnézzé az óráját, nehogy elkéssék, mert nagyon korán jött föl mindig.

Ép ezzel a nemes példaadásával, de másrészt úgy

hallgatóival, mint klinikai személyzetével szemben tanusított szíves jó indulatával nyert meg egyaránt mindenkit környezetében. Teljesen hiányzott belőle a póz épügy, mint a fenhéjjázó büszkeség. Sohasem láttam még senkit, a ki jobban eltalálta volna a középutat a tekintélytartás és közvetlen barátságosság között, mint azt ő tette!

Minden ténykedésében klinikáján megismerszett bölcs és nobilis gondolkozása, a mi minden, sokszor kényes és kellemetlen helyzetet, egyszerűen és mindenkinek tetszésére oldott meg. Egy pár példát sorolok fel.

Egy időben élére állítottott, hogy a klinikák ambulanciáit sok, szegénynek igazán nem nevezhető beteg is felkeresi és visszaél ezzel az altruista intézménnyel. Ennek a controllja azonban igen kényes és kellemetlen dolog. Purjesz bölcsen megoldotta a kérdést. «Ha valaki betegen feljön reggel hét órára ide a klinikára és itt várakozik a közt a sok, nyomorult között, a mig reát jut sor; szegény az, ha még milliói vannak is» mondotta és nálunk nem bajlódott ezzel a kérdéssel többé senki.

Egyik tanársegéde kifakadott egyszer egyik beteg ellen, mert az valami kuruzslóhoz fordult és annak a csodaszerét próbálta meg. Purjesz azt mondotta a tanársegédjének: «Ha mi mindenkit megtudnánk gyógyítani, senki sem menne kuruzslóhoz; de a mig ezt megtenni mindenkivel nem tudjuk, nem szabad rossz néven venni, ha a vizbefulló kapaszkodik fűhöz-fához.» És tényleg helyet is adott klinikáján bárki által ajánlott gyógyszer kellő megfontolással és kellő módon való kipróbálásának és épügy kipróbáltuk a tuberculint és a diphtheriaellenes serumot, mint a görögdinnyemagot és a fekete száru cseresznye szárának a gyógyértékét.

Nobilis és gavalléros gondolkozás vezette minden ténykedésében személyzetével szemben is.

Egyszer egyik tanársegéde elégette a kezét annyira, hogy dolgozni vele nem tudott pár napig. Felhasználta

hát ezt és elutazott pár napra a jegyeséhez, de ezt bejelenteni Purjesznek elmulasztotta. A másik segéd rosszakaratulag bejelentette ezt Purjesznek. «Jól van, mondotta Purjesz, csak már most arra ügyeljen ön, nehogy valahogyan megtudja az illető, hogy ön bejelentette nekem az ő eltávozását.»

Egy külön beteg feljelentette egyszer neki a bennlakó gyakornokokat, hogy reggel felé jöttek haza és kissé tulságos jókedvvel hangosan lármáztak a folyosón. Lőn nagy ijedtség, mert az intézeti rend megsértését komolyan szokta megtorolni és félős volt, hogy a gyakornok urakat összeszidja. De nem ez történt, hanem a különszobák ajtait szereltette fel zajfogó párnázzattal — de zaj nem volt többet soha.

A figyelem személyzete részéről nagyon jól esett neki s dehogy is mutatott ehhez rossz arcot, ha még unta is. Erre a legjobb példa talán a következő: minden nap délelőtt, a mikor a klinikai visit után fáradtan a szobájába jött, az apáczák főnöknője egy pohár limonadét hozott a szobájába, a mit ő megivott pár szót váltva a főnöknővel. Így volt ez évekig nap-nap után. A mikor nyugalomba vonult, kérdem tőle, hogy hát most ki hozza neki minden délelőtt megszokott limonadéját? «Senki, hála Istennek» mondja ő és ekkor derült ki, hogy egyszer nagyon szomjas lévén egy délelőtt egy pohár limonadét kért az apácza-főnöknőtől. Ez aztán másnap és mindennap hozott, ő pedig mindennap megitta, pedig ki nem állhatta a limonadét, de nem akarta az apáczákat megsérteni azzal, hogy nem iszszák meg.

De nemcsak a mindennapi élet ezer apróságai között találta meg mindig, bölcs szemmel nézve a dolgokat, a leghelyesebb utat; épúgy megtalálta a tudományos kérdésekben is és sokszor egy megjegyzéssel többet mondott, mint más egész tanulmánynyal. Még nem régen divat volt mindenkiről, a ki paralysis progressivát kapott, azt mondani és írni, hogy a szellemi túlerőltetés-

től kapta a baját. «Elég szégyen reánk nézve, mondotta Purjesz, hogy még nem kaptunk mi is paralysist.»

Kolozsvártt tanársága első éveiben a nagy munkához szokott embernek nem köti le egész napját a tanítás, kis klinikája; laboratoriumi helyiségei pedig, a hol dolgozhatna, nincsenek. Hozzá fog tehát legnagyobb művének: «A belgyógyászat tankönyvé»-nek megírásához. A legelső magyar belgyógyászat, az 1884-ben megjelenő hatalmas két kötet, nagy elismeréssel méltán találkozik és 10 év alatt három kiadást ér meg. Utolsó kiadását a m. kir. Orvosegyesület a Balassa-díjjal tünteti ki.

Tanári működésének első éveiben kezdődik meg az ætiológiai kutatás valódi korszaka és működése alatt fejlődik ki mai fokára. Ez idő alatt hatalmasan haladt az orvosi tudomány nem csak diagnostikai téren, hanem a therapia terén is, hiszen ez az idő nemcsak a rationalis pharmacológiai therapia kiépítésének időszaka, hanem a sero-, organo-, Röntgen-helio terapiával teljesen új utak is törettek. Klinikájának mostoha viszonyai, laboratorium teljes hiánya lehetetlenné tették Purjeszre nézve azt, hogy együttműködhessék ez új tanok uttörőivel. A cytodiagnosis alapját alkotó: «A mellürbeli álképletek és mellhártya-izzadmány differentialis kórismészetéhez» czimű munkája, tulfelül «A tüdőlob kóroktana» czimű műve mutatják, hogy ha ezek a külső körülmények teljesen meg nem bénítják ez irányu működését, jelentős sikereket ért volna el.

Igyekezett hát úgy venni ki a részét ezekben a küzdelmekben, a hogy tehette és ha uttörő nem lehetett, az utat kiépítő szerepére vállalkozott, vagy segítőtárs volt a helyes ut megtalálásában. És ezzel nagy szolgálatot tett az orvosi tudománynak, mert az orvosi tudomány olyan korszakát éli át ebben az időben, a melyben az élesen, tisztán látó klinikus, a logikusan gondolkodó betegészlelő épen olyan fontos munkát végez, mint a szerencsés kezű fölfedező: a láz kezelésének örök problémája, a tuberculinára, a serumtherapia és

organotherapia kiépítése a jó betegészlelőt, a bölcsen mérlegelni tudó klinikust épügy megkivánták, mint a fölfedező buvárt.

És Purjesz mindeme küzdelmekben derekasan kivette a részét, megmutatva a láz kezelésében az egyedül helyes középutat, a tuberculinaerában a helytelen utra térést, mert klinikája az elsők között volt, a mely fölemelte tiltó szavát e szer Koch által ajánlott módon való alkalmazása ellen.

És ekkor Purjesszel egy megfoghatatlan dolog történt meg, először és utoljára életében: ez a rendkívül óvatos, rendkívül erős logikával és kritikával dolgozó tudós megtévesztetett egy nem rosszakaratu, de könnyelmű cselekmény által. Egy leányra vonatkozó észlelését közölte le Purjesz magyar és német nyelven, a melyben csupán azon idő alatt lehetett tuberculosis-bacillusokat találni a beteg leány köpetében, a mi alatt tuberculinnal ojtatott; sem azelőtt, sem azután nem. Ám az elhalt leányban tuberculosisnak nyomát sem lehetett találni. Ebből Purjesz azt a következtetést vonta le, hogy a tuberculosis-bacillusok a tuberculinnal ojtottak be a leányba és e körülményben is a tuberculin veszedelmes voltát ismerte fel. Pedig a dolog úgy történt, hogy egy lelkiismeretlen gyakornoka a sok ösztökélést megunva, mástól származó köpetkészítményeket tuberculosis-bacillusokkal mutatott a leányei gyanánt Purjesznek. Sok év mulva figyelmeztethettem csak Purjeszt tévedésére, a mikor ennek közzététele már °fontossággal nem birt. De ez volt az oka annak, hogy klinikáján a tuberculint újra kezdette alkalmazni.

Hogy a serumtherapiának jelentőségét olyan későre ismerte el, akkor is főképen az anthrax-serum meggyőző hatását látva; azt én annak tulajdonítom egyfelől, mert félt, nehogy megint akkora csalódás érje az orvosi tudományt, mint a tuberculinnal érte első ízben; másfelől azonban annak, hogy nem működött mellette nagyobbarányu laboratorium. Mindenesetre szem-

beötlő változaton megy át Purjesz tudományos működése attól kezdve, hogy klinikáján laboratórium létesül és az nagyobbarányu munkásságot fejt ki. Ez időtől kezdve nem kritikuša, hanem zászlóvivője lesz ő és klinikája minden újabb fölfedezésnek; mert megvan az alkalma és módja józan kritikájának minden kérdésére saját maga szemével látottak alapján megfelelni.

Kolozsvárra jövetele után az első években klinikájának mostoha viszonyai miatt nem igen jól érzi magát itten. Patienturája lassan és igen nehezen indul meg: az első évben egyetlen beteg nem keresi fel, egyetlen beteghez el nem hívják! Ez nagyon kellemetlenül érinti a Budapesten már kiterjedt patienturáju orvost és gondolkodik rajta, hogy visszamenjen Budapestre. Szerencsére itten vannak, vagy rövid idő múlva ide kerülnek még Pestről jó barátai: Klug Nándor, Belky János, Högyes Endre, Géber Ede, Ajtai Sándor, a kikkel éltük végeig meleg barátságot tartott fenn s az ezekkel együtt való működés a viszonyokat elviselhetővé teszik.

Nemsokára azonban nemcsak Kólozsvárt ismerik föl benne a kiváló tudású és meggondolt cselekvésű orvost, hanem a hogy tanítványai szerteszélednek egész Erdélyben, de Magyarország távoli helyein is mindinkább ismertté lesz a neve és ezzel karöltve hatalmas patienturája fejlődik. Betegei nagy számát és azok rendkívüli ragaszkodását igen megnyerő, meleg és megértő modorának, mérsézt rendkívül megnyugtató fellépésénél köszönhetette. Az orvosok részéről megnyilatkozó elismerést és szeretetet pedig határozottan rendkívüli diagnostikus képességének, a mellyel primus volt inter pares is, másrészt mindig és mindenben nobilis viselkedésének köszönhetette. Soha nem tett ő egyetlen orvosra sem egy incollegialis megjegyzést nem hogy betegei előtt, de még bizalmas orvostársaságban sem és soha nem kereste a maga tekintélyének emelését a mások tekintélyének leszállításával. Még olyan orvost is, a kit min-

den kartársa elítélt és méltán, Purjesz Zsigmond igyekezett megvédeni; ha egyébbel nem tudta, hát azzal, hogy bolond és nem beszámítható. Ezek a tulajdonságai emelték betegei és collegái szeretetében és becsülésében olyan magasra, mint a hogyan állott és ezekért vállott neve nemsokára valóságos fogalommmá; jelentve orvosi ténykedés a megnyugtató biztosságot és gondosságot, gondolkozásban a nobilisságot, érintkezésben az egyszerűséget és melegséget. És nemsokára eljött az az idő, hogy nem volt előkelőbb ember Erdélyben és senki Kolozsvárt, a kinek betegágyához Purjeszt el nem hívták, szenvedett légyen bármiféle betegségben és megjelenése olyan hatású volt, hogy a beteg környezete meg volt nyugodva, ha egyszer Purjesz a beteget látta, még ha meg is halt a beteg — talán még a beteg is nyugodtan halt meg, ha Purjesz sem tudott rajta segíteni. Legalább így tartották! Ezt a nagy munkát fáradhatatlanul és mindig derűlten végzi Purjesz. Ha egész éjjel utazott, akkor is végzi másnap a teendőit késő estig, még csak egy órára sem pihen le. És ha ebben az órában epekőrohama miatt ledülni volt kénytelen, a másik órában már ismét talpon van. Pedig epekő rohamai néha igazán sűrűn jelentkeznek és a 90-es évek elején nagyon el is keserítik. Karlsbadban keres gyógyulást és ettől az időtől minden nyáron egy-egy hónapra elmegy Karlsbadba. Ez az idő szolgált neki minden évben pihenésül.

Collegái és jóbarátai közül azonban mind többen és többen kerülnek fel Budapestre. Fölkerült már Ajtai, Hőgyes, Klug, míg Belky korán elhunyt és Purjesz azon gondolkodik, hogy följusson szintén Budapestre. Ide vonzotta örökké a vágya és az ambíciója. Ezért volt tanárának, Wágnernek a nyugalomba vonulásával megüresedett tanszékre pályázik.

De a tanszékre más! nevez ki Ő felsége — sic fata tulerunt! — és Purjesz mégis Kolozsvárt marad. Ám az a kör, a melynek ő központja, feje volt, megint

csak kialakul és az új tanárok: Udránszky László, Szabó Dénes, Lechner Károly, Kenyeres Balázs, Buday Kálmán épen olyan nagyrabecsüléssel és szeretettel veszik körül, mint a Budapestre költözöttek és mellőzését elfeledtetik.

1893-ban az Erdélyben dúló cholérától féltő Kolozsvár kérésére Purjesz elvállalja a miniszteri biztosságot. Az, hogy a choleraelleni védelmet Kolozsvárt Purjesz fogja szervezni és felügyelni, olyan nyugodttá tette a város lakosságát, hogy a cholérától alig féltek.

Ilyen minőségben tett szolgálatai elismerésül Ő felsége a III. oszt. vaskoronarenddel tüntette ki, a város pedig fáklászenével és bankettel tisztelte meg. E banketten a legfelsőbb felköszöntőt Martin professor a repülőgép örökös tervezője, mondotta, ki Purjeszt, mint az utolsó cholerabiztost köszöntötte fel; mert jövőre már az ő repülőgépei fel lesznek találva és ha jön a cholera, egyszerűen elröpülünk előle. Senki sem gondolta, hogy ezek a tréfás szavak profetia voltak!

Az 1897-ik év fordulópontot képez Purjesz klinikájának az életében: megkezdődik az új kórháztelep kiépítése s azon a legelsők között a belgyógyászati klinika. A ki ismerte Purjeszt, az gondolhatja, hogy ez az építkezés és berendezkedés mennyi dolgot, mennyi gondot okozott neki. Nem telt el nap, hogy el ne jött volna megnézni: mennyit haladott az építkezés? és mi, hogyan volna jó? A berendezési és felszerelési tárgyak mindenike a mi rajzaink után készült, még az eprouvetta-tartók is mind előre voltak megrajzolva. És ma fejcsóválással nézem azokat a tervrajzokat, a melyeken minden helyiségbe pontos méret szerint berajzoltuk az összes butorokat, berendezési tárgyakat, még a székeket és köpőtalakat is, hogy lássuk: jól elérnek-e? nincsen valami kifeledve a leltárból?

Rövid idő után fölépül a fertőző-betegosztály és a tüdőbeteg-pavillon is és most már e három épületben tanítja Purjesz a lassankint nagyon megszaporodott

számu hallgatóit, kényelmes új tanteremben és kórtermekben, de a régi hévvel.

Ő felsége az új klinika igazgatóját udvari tanácsossá nevezi ki.

De az új hajlékban a gond nem kevesebb, sőt a három különálló épület vezetése igazgatása még szaporította azt. Kezd Purjesz panaszkodni, hogy fárasztja a tanítás és a hosszas állás előadásainál terhére van. És kezdi emlegetni, hogy lemond.

Könnyekig meghatva fogadja Szabó Dénes kezeiből azt a hatalmas kötetet, a melyben volt tanítványai irtak «Dolgozatok»-at mesterük 25 éves tanári jubileumának emlékére. De a jubiláns szeme már a múltba, tekint, nem a jövőbe; szava a múltból szól, nem a jövőről.

Egy titkos vágy és remény azonban fogva tartja és fiatalos hévvel tanítás dolgozik tovább, sőt még fokozottabb pontossággal és körültekintéssel. A meginduló szünidei cursusokon tartott előadásait is olyan eloquentiával tartja meg, hogy e cursusok hallgatói, kik már sok neves tanárt hallottak előadni, őszinte elragadtatással ismerik el róla, hogy korának egyik legnagyobb belgyógyásza, legkiválóbb tanára.

Erről a reményéről nem szólt soha senkinek, nem a családjának, nem jóbarátainak, nekem se. Én azonban sejtettem, tudtam. Nem akart addig nyugalomba menni, míg ezt el nem éri, nem akarta, pályafutását e nélkül befejezni, szerinte, az ő meggyőződése szerint így lett volna az méltóan befejezve.

És elérkezett a várt időpont és a reménye nem teljesedett be, a vágya nem nyert kielégítést.

Purjesz nem szólt senkinek semmit, sőt nem volt senki, a ki valamit is észrevett volna rajta; én észrevettem és én tudtam már, hogy most mi fog következni.

Beadta a lemondását tanári állásáról. Mindenki kérdezte, kutatta az okot, mert hisz lemondása okadatoltnak semmivel se látszott. Ő maga mondott sok okot:

hogy belefáradott már a tanításba, klinikájának vezetésébe és nyugodtabb életre vágyik; hogy nem tud már lépést tartani a modern orvosi tudomány fejlődésével és így annak zászlóvivője tovább nem lehet, félre áll hát, hogy más ragadhassa kezébe a zászlót, csak az igazi okot nem mondotta meg senkinek.

De megdöbbsent, a mikor elképzelte magát klinika nélkül és belátta, hogy ő folytonos munka és betegek nélkül meglenni nem tud. Erre még nem elég idős, erre még igen sok erő lappang benne. És engedett kártyásai unszolásának és a lemondását visszavette.

A vízbe dobott kő által megindult hullámváz azonban tovább tartott és mind szélesebb és szélesebb gyűrűket vert a lelkében. Alig telik el két év és mégis csak nyugalomba vonul. Ekkor azonban már kész az elhatározása, hogy fölmegy Budapestre, mint nyugalmazott tanár.

Ezt a cselekvését aztán épen nem tudta megérteni senki. Miért megy föl Budapestre? Hiszen ha nyugalomban akarja hátralevő éveit eltölteni, itt vannak leánya, unokái, jó barátai, ennél őt inkább szerető kört nem talál sehol. Ha meg munka és betegek gyógyítása nélkül meglenni nem tud, azt is bőven föltalálhatja itt.

És Purjesz mégis lemondott állásáról 1911 tavaszán nyugalomba vonult, de fölment Budapestre; itthagyt a nagyon szeretett leányát, kis unokáit és nem volt szándékában megváltoztatható még akkor sem, a mikor megtudta, hogy a fia pályáját megváltoztatja s orvosi pályára lép. Pedig rendkívül vágyott a fiát maga vezetni be az orvosi tudásba, nagyon szerette volna őt tanítani.

«Most egy ugrást teszek a sötétbe» mondotta nekem. Ez a mondás nekem mindent megmagyarázott. A ki több, mint negyven évi tanári működés után igazán nyugalomra vágyik, az ezt nem mondja, a ki, mint ő nemes munkával nagy vagyona tett szert, az ezt nem mondhatja, csakis akkor, hogyha valami nagy terve, nagy szándéka van.

És itthagya mindent, folment Budapestre.

Sikerült-e elérnie Budapesten, a mit elérni szándéka volt?

Mikor egy év múlva lejött a tanítványai és betegei által klinikája kertjében emelt emlékszóbrának leleplezésére, láttam a szemében, hogy sikerült. Mikor mondotta nekem, hogy fölkérték a Balassa előadás megtartására, hallottam a hangjából, hogy sikerült.

De kezd hullani a virág, a lomb a fáról, itt az ősz! A forrás vidám csörgedezése kezd szomorú hanggá változni néha.

Mindjobban fokozódó arteriosklerosisa kezd több és több bajt okozni: kezd a járás nehezeére esni és stenocardiája kinozza gyakran. De otthonában dolgozik még utolsó napján is, egész délután betegeknék rendelt. Éjjel rosszúl lett s hajnalban meghalt: nyugodtan, csendesen elaludott. Ez volt Purjesz Zsigmond!

